

Пролог

За десятиріччя до цих подій. Венеція. Довжелезна черга до брами Базиліки Святого Марка, аж до самісіньких колон Святих Марка й Теодора. Колони височіють понад водою, мов маяки для туристів, роззяв і екскурсоводів. Нещадна спека. На термометрі +38 за Цельсієм. Найкраще, що я купувала того-річ у Венеції, – альпійська вода зі скляних пляшок. Тоді здавалося, що три євро за пляшку 750 мл – це вода за ціною золота, але купувала й пила, бо нічого ліпше мені не смакувало. Андрій тримав біля обличчя таку саму щойно куплену пляшку з холодильника, настуджуючи щоки й лоба живильним конденсатом. Довкола різними мовами та інтонаціями белькотіли голоси, воркували голуби, скрикували чайки. Незнайомі говірки не вирізнялися, зливалися в один білий шум, навіть англійської геть було не відокремити поміж різнобарвними гучномовцями й гідівськими мікрофонами. Позаду хтось заговорив жіночим ні разу не бельканто, а по-діловому:

- Слышь, мы после этава дальжны пракатиться на гандоле.
- Угу.

Я озирнулася. Прямо позаду мене стояла маленька тендітна вицвіла білявка з хвостиком, протягнутим крізь дірку на потиличному боці блайзера. І якось безпідставно з язика в мене зіскочило:

- О! Рідна мова!
- Андрій відповів:

– Тоді вже «родная речь», – він лояльно ставився до моєї двомовності, а я не вирізняла, якою мовою краще говорити. Глибоко не копала, як і більшість.

– А, ну да.

Білявка почула теж знайомі слова і з яскравим акцентом перепитала:

– Чьто-чьто?

– Я кажу, рідну мову почула.

Вона якось відразу підбралася, роздула ніздрі, протяжно і чванькувато видала:

– Мы не хахлы-ы-ы!

Я тієї миті розгубилася, бо, якби мене хто назвав хохлушкою, я б образилася, хоча навіть не знала б чому. Не мала я наміру шукати пояснення, історичні паралелі чи лінгвістичну природу. Просто відчувала, що хохли у просторічній мові дорівнюють жлобам, хіба що з українським корінням. Але тієї миті Бог дав не думаючи відрізати:

– А! Отак?! Ну й ми, Бог милував, не кацапи! – й одвернулася. Слова словами, але в серці стало гірко, я ніби аж присіла вся, поменшала. Той пущьвірінок із гидким хвостом без кольору й бахромою на шортах може собі дозволити принизити мене. Хоч у прямому фізичному протистоянні я б наступила на її горлянку секунд за десять. Андрій побачив моє пригнічення і сказав уголос:

– Що? Брацький нарід випендрюється? Не переймайся. То їхній страх у них говорить. Колись весь світ від них відвернеться і лише нам доведеться їх добивати, як курей на бійні. Просто ще не час.

Сподіваюся, та курва зрозуміла адресований мені коментар і втягла голову в сраку. Далі я говорила спокійніше.

– Багато ти знаєш. Звідки? Пацифісти типу нас із тобою завжди уникали війни. Усі ці казочки про козаків і їхні

перемоги, про гордість і войовничу звитягу – то історія. Ми давно підсвідомо лежимо під їхніми чобітьми й ординською корумпованістю. Нічого ми їм не зробимо.

– Не мели дурниць. Усе буде Україна, – Андрій демонстративним кивком зауважив на ноги у шкарпетках із тим самим гаслом довкола щиколоток. Я знайшла ще один привід дратуватися, бо не люблю показного патріотизму без діла. Надто воно ватою тхне. Ну і шкарпетки, які він купив за сорок гривень, коли їм красна ціна – п'ятірка, тоді здавалися мені, фінансовому консультанту, дурними витратами. Але я промовчала, бо не з мого гаманця придбане, а в чоловіків я носа не пхаю. Хіба трохи заздрила: от він може собі дозволити якісь витребеньки й забаганки, а я завжди тричі подумаю. Треба піти й купити собі намисто з муранського скла, і чорт із ним, що воно з китайської «малої арнаутської».

– Мені б твою віру.

Черга рухалася досить жваво. Пів тисячі людей заходили цівочкою крізь турнікети в собор подивитися на величний витвір мистецтва, на рукотворну досконалість, на майстерність кількасотрічної давнини, на мозаїки й мури, якими захоплюються десятки поколінь. Людська пам'ять, праця, людяність і молитви, віра і тривоги, міфи й біблійні історії – одне слово – культура, друге – цивілізація, третє – цінність. Усі ці реліквії, символи, до яких людям із усього світу хочеться бодай доторкнутися поглядом, – це все не про туристів-розтелеп, це про те справжнє, закладене в їхні серця, навіть якщо вони про це не знають. Коли ми дісталися своєї черги на вхід, виявилось, що треба заплатити по два євро з дорослої людини. Володарка вицвілого хвоста, вистоявши велику чергу, розвернулася і сказала:

– Пайдьом-ка атсюда, это дорого. Нечева там сматреть, – і виволокла свого мужчинку з черги. Той поцебенів за нею, як теля.

Андрій аж посміхнувся:

– От жлобиха! Ти чула?

– Да так їй і треба. Певно що поститиме фоточки в соцмережі, як вона круто відпочиває. І на гондолі ж покатається за сорок євро, а чого ж. Приперлася аж на південь Європи для цього. Серед Клязьми на шоскодонці бухать – то ж не так круто.

– Та вже не зловтішайся.

– Ну як «не зловтішайся», Андрію? Бидло ж! Аж кортить прибити.

– Колись приб'єш. А зараз міжнародного скандалу не вчиняй. Ми, українці, інакші.

Він розрахувався за вхід, а вже під брамою нас огорнула напівтемрява дерев'яного оздоблення й позолота малих куполів, склепінь і люнет нартексу, сотворіння світ у й запах старих дерев'яних лав. Я миттєво забула про той епізод на цілих наступних десять років.

1. Ранок

Двадцять четвертого лютого зателенькав телефон. О шостій ранку дзвонив син. І це було щось надто неймовірне для типового сови. Материнське серце відразу сколихнулося в тривозі. Ще не взявши слухавки, я знала, що ця мить поділить навпіл усе:

- Ви готові?
- До чого? – і тут я почула вибухи.
- Ти що, не чуєш сирени?
- Які сирени?
- Війна, мамо! Рятуй сім'ю.

До чоловіка в цей час задзвонив товариш. Зателефонував і скинув. Просто розбудив. Чоловік подзвонив своїм. Ті теж спали.

- Війна, мамо! Прокидайся.
- Менший син спав так міцно, як сплять немовлята.
- Одягайся, синку. Вибухи. Будь готовий за три хвилини.

Дитина, яка зазвичай канючить воду, валяється в ліжку з телефоном і ніжитьься, миттєво продрала очі.

Ніяких речей із собою ми не взяли, просто вийшли на вулицю й почали шукати на смартфоні карту бомбосховищ. Убогий папірець А4 з написом «УБЕЖИЩЕ», який висів із 2014-го року на залізних дверях нашого підвалу прямо над іржавим зачиненим замком, кричав усім своїм шарудінням на вітрі про те, що насправді комунальники приклеїли його для відмазки.

Нарешті ми знайшли підвал у дитячій поліклініці. Біля нього не було жодних знаків про те, що це укриття або спеціальне приміщення. Просто залізна клітка, за якою сходинки вели вниз, до залізних дверей. Люди стояли біля входу, курили, обговорювали, не дуже хотіли заходити, бо там пил, несвіжі запахи, немає де сісти. Андрій спитав, хто тут за старшого. Усі знизали плечима.

– Ну хто відчинив ці двері? Ключі ж у когось є?

– Та хтось із поліклініки, – відповів пенсійного віку сусід.

За кілька хвилин жіночка з ключами знайшлася і скерувала до завгоспа, до інженера, до завідувачки поліклінікою, яких, певна річ, не виявилось на місці, бо ж ранок. Тоді Андрій вийшов нагору й покликав кількох чоловіків:

– Мужики, пішли, будемо тягати лавки й стільці, облаштуємо підвал.

Цілу годину, поки вибухи лунали десь оддалік, усі ці цивільні люди не могли себе примусити зайти у сховище, бо там немає інтернету й дуже поганий зв'язок, бо там труби пахнуть пилом і цвілью, бо там незатишно. Але ті шестеро таки підбили ще шістьох, і ще шістьох. Стільці з кабінетів і старі списані медичні кушетки стали вздовж стін. Чотири більші складські приміщення перетворилися на кімнати. Ще через годину там з'явився телевізор, розетки для чайників і маленької мікрохвилювки. Ще через годину люди розташувалися з дітьми, валізами й наплічниками в меншому приміщенні. Там же повісили полістиленову завісу, за якою встановили відро – імпровізований туалет. Але люди за потреби поки що піднімалися на поверхи самої поліклініки. Бахкало все ближче.

Сигналів про відбій повітряної тривоги не було. Люди просто розходилися, коли частота вибухів рідшала. Щойно звучала сирена, знову збиралися біля підвалу. Сирена на районі так і не запрацювала. Ми чули її віддалено з інших частин міста, але для